

СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ГІРСЬКОКАРПАТСЬКОГО ВІВЧАРСТВА

Т. В. Чокан, П. В. Стапай, В. В. Гавриляк

Інститут біології тварин УААН

У статті проаналізовано стан гірськокарпатського вівчарства та окреслені основні шляхи виходу його з кризового стану і перспективи розвитку. Показано, що сьогодні переважна більшість поголів'я овець знаходиться у приватному секторі, де не проводиться селекційно-племінна робота, що призводить до зниження племінних і продуктивних якостей тварин і втрати цінного місцевого генофонду. Основними шляхами виходу галузі з кризового стану є переорієнтація її з вовнового на молочно-м'ясо-вовновий напрям продуктивності та комплексний підхід до виробництва і переробки усіх продуктів вівчарства. Підвищення прибутковості пов'язано, насамперед, із збільшенням виробництва сиру-бринзи і м'яса, а одним з шляхів збільшення виробництва цих продуктів є підвищення молочності та багатоплідності вівцематок.

Важливе народногосподарське значення вівчарства загальновідоме: різносторонній характер одержуваної продукції і сировини, прискорений оборот стада, а отже, і можливості інтенсивного вирощування, відгодівлі та реалізації на м'ясо молодняка, висока пристосовуваність овець до місцевих умов, здатність їх використовувати непридатні для інших тварин грубі корми. Із 667 видів рослин вівці поїдають 520, велика рогата худоба — 460, коні — 416 [1].

Завдяки унікальним біологічним та господарсько корисним особливостям овець відбулося їх розповсюдження практично на усій земній кулі, в тому числі пустелях та гірських місцевостях, а у багатьох країнах світу ця галузь займає провідне місце серед інших галузей продуктивного тваринництва. Однак, за останні 15 років чисельність поголів'я овець в усьому світі зменшилася майже на 140 млн. або на 11,6 %; у країнах з розвиненим вівчарством (Австралії та Новій Зеландії) — відповідно на 7,3 і 11,1 %. Водночас в Азії та Африці відбувся значний приріст овець — на 16,6 і 22,2 % відповідно. Але найбільших втрат зазнало вівчарство країн СНД. Загальна кількість поголів'я за 1991–2001 рр. зменшилася на 86,3 млн. або 63 % [1, 2].

Україна у цьому списку не є винятком. У 2001 р. у державі з 8,4 млн. залишилося близько 1 млн. голів або 11,9 % його наявності в 1991 р., при подальшому зниженні. Хоча, починаючи з 2005 р. спостерігається незначне щорічне збільшення [3]. На початок 2009 р. чисельність поголів'я овець в Україні становила понад 1 млн.

Нинішня криза вівчарської галузі в Україні зумовлена диспаритетом цін на окремі продукти, особливо вовну, яка донедавна була одним з найголовніших джерел надходжень [2]. Окрім того, ця галузь була найбільш усуспільненою (95 % її фондів знаходилося у державному секторі), і мала значно більшу державну підтримку, ніж інші галузі тваринництва і була зорієнтована на виробництво вовни, а такі продукти, як м'ясо, молоко, сир-бринза мали незначний попит і задовольняли потреби лише населення тих регіонів, де традиційно його споживали — Крим, Одеська область та Карпатський регіон [4].

Важка кризова ситуація галузі може набути незворотного характеру і загрожує перерости у стадію натурального виробництва, оскільки основні його ресурси зосереджені в господарствах населення. Але найбільшу тривогу викликає втрата цінних тварин місцевого генофонду, оскільки чисельність поголів'я овець у селянсько-фермерських господарствах у

переважній більшості становить не більше кількох десятків. У таких господарствах зовсім не проводиться селекційна робота, що, зрозуміло, призводить до зниження племінних і продуктивних якостей тварин [5]. Годівля овець у зимово-стійловий період не тільки не збалансована за основними поживними і біологічно активними елементами, але і недостатня, оскільки основним кормом часто є лише сіно. За таких умов годівлі вівці, а особливо вівцематки, за період зимово-стійлового утримання втрачають живу масу, що негативно відображається на вовновій і молочній продуктивності та репродуктивній здатності [6].

Отже, з огляду на це нагальним постає питання розробки складових ефективного управління господарським потенціалом вівчарської галузі для переведення її з кризового стану у прибутковий. Основними шляхами зниження собівартості продукції вівчарства, безумовно, є збільшення настригів вовни, приросту живої маси, молочності вівцематок, виходу та збереження ягнят і т.д. [7, 8].

Більш детально розглянемо ситуацію, яка склалася сьогодні у вівчарській галузі Західного регіону України, зокрема на території Закарпатської, Чернівецької, Івано-Франківської та Львівської областей, де поголів'я овець на початок 2009 р. налічувало близько 160 тис. голів.

Природно-кліматичні умови Західного регіону та рельєф території виокремлюють тут рівнинну, передгірську і гірську зони, що обумовлює диференційований підхід до породного районування овець і диктує необхідність суворого дотримання цього принципу для забезпечення економічно вигідного господарювання і належної віддачі галузі. У зв'язку з цим Західний регіон представлений вівцями різних напрямків продуктивності та широким спектром порід і породних типів. У низинних зонах розводять в основному овець породи прекос закарпатського внутрішньопородного типу, асканійських м'ясо-вовнових буковинського типу, латвійських темоноголових, каракульських, цигайських, а у гірських районах — напівгрубововнових овець української гірськокарпатської породи. Популяція каракульських і цигайських овець зосереджена у Чернівецькій області. Основу вівчарської галузі Закарпатської області складають вівці української гірськокарпатської породи (104 тис. голів) та тонкорунні вівці закарпатського внутрішньопородного типу прекос (7 тис. голів). Із статистичних даних таблиці видно, що найменша кількість овець є у Львівській та Івано-Франківській областях. Тим паче, що 70–80 % із цієї чисельності складають кози.

Таблиця

Чисельність поголів'я овець та кіз у Західних областях станом на 1 березня 2009 року (тис. голів)

Область	Усі категорії господарств		
	2008 р.	2009 р.	2008 р. до 2009 р. у %
Закарпатська обл.	138,5	149	104,2
Чернівецька обл.	55,9	55,9	100
Львівська обл.	25,5	25,1	98,4
Івано-Франківська обл.	24,6	23,7	96,3
Україна	1834,3	1918,5	104,6
% до загального поголів'я в Україні	13,3	13,2	-

У гірській місцевості Карпат здавен розводили аборигенних грубововнових овець з вовною різного забарвлення, придатних для виробництва килимової вовни, яка не поступається кращим зразкам вітчизняної та імпоротної килимової вовни і має багатостороннє застосування. Її використовують для виробництва гладких і ворсових килимів, штучного хутра, пальтових тканин, трикотажу та іншої продукції [9, 10].

Вівчарство Карпат завжди носило відгінний характер, де на полонинах вели переробку молока і частково заготівлю сіна на зиму. Ця галузь займала одне з провідних

місце у господарській діяльності гуцулів. Вона довгий час була основним засобом їх існування і мала великий вплив на весь уклад, побут та культуру, що протягом віків сформували тут своєрідну специфічну структуру господарської діяльності місцевого населення [1, 2].

Специфічною для вівці традиційно вважається вовнова продуктивність [11]. Однак вівчарська галузь потенційно багата на виробництво інших продуктів необхідних для людини, зокрема м'яса і молока [15]. На жаль, ця можливість використовується далеко не повністю, що зумовлено цілою низкою факторів, серед яких важливе значення мають порода овець, структура стада, способи вирощування молодняка, строки ягніння маток, рівень годівлі тощо. І це при тому, що овече молоко і м'ясо характеризується високими харчовими і біологічними властивостями. І це не випадково, адже вівці ніколи не хворіють туберкульозом та раком. У овечому молоці (сирі) та м'ясі, особливо м'ясі ягнят, є речовини що запобігають захворюванню людей на рак. У баранині є менше холестерину (29 мг %) в порівнянні з яловичиною (75 мг %) та свининою (74,5–126 мг %). Баранина на 18–20 % калорійніша, ніж яловичина. Тому населенню рекомендується збільшити вживання баранини і ягнятини. Особливим попитом користується молода ягнятина (м'ясо ягнят у віці 1–4 місяці) та делікатесна ягнятина (ягнята у віці 5–7 місяців) [12, 13].

Гірськокарпатським вівцям властива висока здатність до нагулу. Селекція цих тварин була направлена на закріплення максимально можливої м'ясної продуктивності при використанні переважно зелених кормів пасовищ. За умов підгодівлі їх ще й концентрованими кормами з розрахунку 0,4–0,5 кг на голову молодняк досягає забійних кондицій (до 28 кг) до піврічного віку. На 1 кг приросту ягнята до 6-місячного віку витрачають 4,1–5,1, а до річного — 7,9 кормових одиниць [14].

Поряд з виробництвом баранини, вовни, смушків важливе значення для збільшення виходу продукції має овече молоко, з якого можна виготовляти бринзу та інші високопоживні харчові продукти. В овечому молоці є понад 100 поживних та біологічно активних речовин, найважливішими серед яких є білок, жир, молочний цукор, вітаміни і мікроелементи. За хімічним складом овече молоко відрізняється від коров'ячого. Воно містить у півтора раза більше сухої речовини, у два рази більше жиру, білка, кальцію. Овече молоко сприятливо впливає на хвору печінку, виводить шлаки із судин, таким чином підвищує їх міцність та запобігає інфаркту. Овече молоко і виготовлені з нього продукти вважаються універсальними засобами від старіння, вони є повноцінними продуктами живлення людини, оскільки білок овечого молока перетравлюється в організмі на 99,1 %, а білок коров'ячого — лише на 92,6 % [15].

Молочна продуктивність гірськокарпатських овець характеризується такими показниками: надій за лактацію — 91–96 кг, а добовий надій — 570–600 г. З віком надій зростає до 3–4 лактації, а потім суттєво зменшується. Існує позитивний зв'язок між живою масою і молочністю маток. Із збільшенням маси тіла підвищується і надій. При живій масі маток 26–30 кг їх надій за лактацію становить 71 кг, а при живій масі 36 кг — 90 кг і більше. У господарствах гірських районів від кожної вівцематки надоюють 25–30 кг товарного молока, з якого виготовляють 5–6 кг сиру-бринзи [16, 17].

Бринза — національний харчовий продукт болгарів, румунів, молдаван, західних українців (гуцулів, бойків, лемків). Виготовляють її з овечого, козячого і коров'ячого молока, але кращу за якістю бринзу одержують все ж з овечого молока. До речі, найбільша чисельність овець сьогодні збереглася у тих регіонах України, де компактно проживають згадані національності (Одеська і Чернівецька області). Варто також нагадати, що у багатьох країнах світу значного поширення набуло виробництво м'яких та твердих сортів сиру: «Рокфор», «Пекоріно» «Гарганзола», «Стильон», «Чеддер», «Качкавал», датський голубий сир, кавказькі сири, сир-бринза тощо, а також різних кисломолочних продуктів —

простокваші, підсирного масла, молочних напоїв (айран, кайман, мацоні, чака, катик, йогурт, квас) [18].

Технологія виготовлення гуцульської бринзи в умовах полонин відрізняється від стандартної в першу чергу відсутністю процесів пастеризації молока, що обумовлено відсутністю на полонинах джерел енергозабезпечення та водопостачання. Тому, основним продуктом, що виробляється в цих умовах, є свіжий овечий сир та урда, які або безпосередньо реалізуються, або ж переробляються на централізованих пунктах [1].

Однак якість сиру-бринзи, який виготовлений навіть у спеціальних цехах, у силу своїх специфічних смакових та органолептичних характеристик потребує удосконалення, і насамперед, у плані дотримання санітарно-гігієнічних вимог, що досить проблематично при ручному доїнні овець в умовах полонин. Значно кращі за бактеріальною забрудненістю характеристики досягаються при механічному доїнні з використанням стаціонарних доїльних установок. Санітарно-мікробіологічною експертизою встановлено, що сир, виготовлений з молока, одержаного при механічному доїнні, відзначається нижчим колі титром, у порівнянні з ручним доїнням [15, 18].

Хоча собівартість виробленої продукції вівчарства у Західному регіоні є однією з найнижчих в Україні, суттєвого розвитку цього напрямку тваринництва не спостерігається. Існуючі ціни на вовну, м'ясо, сир-бринзу не забезпечують рентабельності ведення галузі і лише державна підтримка дає змогу покривати наявні витрати [2, 20].

Тому для виходу з кризового стану, необхідна така цінова політика, яка буде гарантувати галузі вівчарства розширене відтворення і такий рівень цін на продукцію, який забезпечить надійну окупність вкладених коштів. Завдяки реалізації продукції за вигідними цінами вівчарські господарства зможуть стати прибутковими [22, 22]. Розрахунки показують, що для стабілізації галузі ціни за 1 кг продукції повинні становити: вовни немитої — 10–16 грн, баранини та ягнятини — 15–20, овчини — 8–14, сиру-бринзи — 35–40, смушок — 75–80 грн. Дотримання нормативної собівартості та рекомендованого рівня цін дасть змогу досягти необхідної рентабельності, яка дозволить вести розширене виробництво в усіх категоріях господарств [23].

Підрахунки показують, що при збільшенні настригів вовни на 0,5 кг від однієї вівці можна отримати додатково лише біля 5 грн прибутку. У той же час при збільшенні виробництва сиру-бринзи і баранини на одну вівцематку на 1 кг грошові надходження збільшуються до 60 грн. Отже, такі економічні розрахунки чітко переконують, що підвищення прибутковості цієї галузі пов'язано із збільшенням виробництва в першу чергу сиру-бринзи та м'яса [23]. Одним із шляхів збільшення виробництва цих продуктів є підвищення молочності і багатоплідності вівцематок та забезпечення їх повноцінним живленням протягом усього календарного року [24, 25]. Тому концепція розвитку вівчарства на перспективу передбачає створення овець з комплексною продуктивністю, тобто молочно-м'ясо-вовнового напрямку [26].

Враховуючи складність ситуації, в якій опинилася вівчарська галузь, більш відчутну увагу і підтримку від держави повинні одержувати племінні господарства, оскільки там зосереджені основні племресурси. Саме в цих господарствах є можливість проведення цілеспрямованої селекційно-племінної роботи з застосуванням новітніх селекційних програм і підходів схрещування та гібридизації, які є одними із методів підвищення генетичного потенціалу продуктивності тварин [2, 27].

Отже, передумовою ефективного ведення вівчарства є комплексний підхід до використання і переробки усіх продуктів вівчарської галузі. Лише комплексний підхід, згідно з яким належить використовувати все, що можна одержати від овець, а саме: баранину, вовну, овчини, смушки, молоко, субпродукти і, навіть, гній (тут слід наголосити, що овечий гній є найвищої якості при використанні як органічне добриво) може бути основою економічної ефективності галузі.

ВИСНОВКИ

Основними шляхами виходу вівчарської галузі Карпатського регіону з кризового стану є переорієнтація її з вовнового на молочно-м'ясо-вовновий напрям продуктивності та комплексний підхід до виробництва і переробки усіх продуктів вівчарства. Підвищення прибутковості цієї галузі пов'язано, насамперед, із збільшенням виробництв сиру-бринзи та м'яса, а одним з шляхів збільшення виробництва цих продуктів є підвищення молочності і багатоплідності вівцематок.

СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ ГОРНОКАРПАТСКОГО ОВЦЕВОДСТВА

Т. В. Чокан, П. В. Стапай, В. В. Гавриляк

АННОТАЦИЯ

В статье проанализировано состояние горнокарпатского овцеводства и очерчены основные пути выхода его из кризисного состояния и перспективы развития. Показано, что в настоящее время преимущественное большинство поголовья овец находится в частном секторе, где не проводится селекционно-племенная работа, что приводит к снижению племенных и продуктивных качеств животных и потери ценного местного генофонда. Основными путями выхода отрасли из кризисного состояния является переориентация из шерстного на молочно-мясо-шерстное направление продуктивности и комплексный подход к производству и переработке всех продуктов овцеводства. Повышение продуктивности связано в первую очередь с увеличением производства сыра-бринзы и мяса, а одним из путей увеличения производства этих продуктов является повышение молочности и многоплодия овцематок.

THE MODERN STATE AND PROSPECTS OF CARPATHIAN MOUNTAIN SHEEP BREEDING DEVELOPMENT

T. V. Chokan, P. V. Stapay, V. V. Havrylyak

SUMMARY

The modern state of mountain sheep breeding of Carpathian region is analyzed, development prospects and the main ways of its exit from a crisis are outlined in the paper. It was shown the primary majority of a livestock of sheep is in a private sector where it is not spent selection and breeding that leads to decrease breeding and productivity qualities of animals and loss of a valuable local genofond. The main ways of an exit of crisis are a comprehensive approach to the use and production of the industry. Only an integrated approach which is to use everything that can be obtained from the sheep such as milk, cheese and meat, wool may be the basis of economic efficiency.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Макар. І. А.* Біологічні та господарсько-корисні ознаки гірськокарпатських овець з вовною природного забарвлення [текст] / І. А. Макар, В. В. Гуменюк, М. В. Мартишук, Г. М. Седіло, О. О. Федьків. — Львів : Афіша, 2004. — 147 с. — 500 пр.

2. *Іовенко В. М.* Вівчарство України [текст] / В. М. Йовенко, О. Г. Польська та ін. ; За редак. В. П. Бурката. — К. : Аграрна наука, 2006. — 614 с. — 200 пр. — ISBN 966–540–082–7.
3. *Сухарльов О. В.* Вівчарство України, стан та прогноз стабілізації [текст] / В. О. Сухарльов, О. М. Гетманець. // Вівчарство : Міжвідомчий тематичний науковий збірник. — Нова Каховка : ПІЕЛ, 2007. — Вип. 34. — С. 77–79. — 300 пр.
4. *Жарук Л. В.* Умови адаптації галузі вівчарства до ринкового середовища [текст] / Л. В. Жарук. // Науковий вісник. — «Асканія-Нова», 2008. — Вип. 1. — С. 241–242
5. *Іовенко В. Н.* Генофонд овець и свиней юга Украины по иммуногенетических маркерам [текст] : / В. Н. Іовенко, В. В. Герасименко, А. Г. Плахотников. — Новая Каховка : ПІЕЛ, 2007. — С. 66–67. — 100 экз. — ISBN 978–966–96672–7–4.
6. *Целютін В. К.* Виробництво вовни і баранини на промисловій основі [текст] / В. К. Целютін. — Київ : Урожай, 1973. — С. 3–36. — 3500 пр.
7. *Вороненко В. І* Довідник з вівчарства [текст] / В. І. Вороненко, В. М. Іовенко, П. І. Польська та ін. — Нова Каховка : ПІЕЛ, 2008. — С. 113–115. — 300 пр.
8. *Шелест Л. С.* Управління галуззю вівчарства на основі витратно-цінового механізму [текст] / Л. С. Шелест. // Науковий вісник. — «Асканія-Нова», 2008. — Вип. 1. — С. 246–249.
9. *Макар І. А.* Фізико-хімічні зміни вовни з природнім забарвленням у процесі виготовлення текстильних виробів за умов кустарного виробництва [текст] / І. А. Макар, І. Я. Лико, Ю. Р. Яцкевич, В. В. Гавриляк, Т. В. Чокан, Н. М. Параняк, Г. М. Седіло. // Сільський господар. — Львів, 2007. — № 7–8. — С. 7–9.
10. *Петришин М. А.* Якість вовни перед карпатського і закарпатського внутріпородних типів [текст] : зб. Вівчарство / М. А. Петришин, С. І. Гайванович, Ю. О. Яцкевич. — К. : Аграрна наука. 1995. — С. 53–56.
11. *Седіло Г. М.* Біохімія, морфологія і патологія вовни [текст] / Г. М. Седіло, І. А. Макар, В. В. Гуменюк, П. В. Стапай. — Львів : ПАІС, 2006. — С. 7–8. — ISBN 966–7651–51–7.
12. *Сокол А. І.* Производство шерсти и баранины на промышленной основе [текст] / А. І. Сокол, О. Ф. Деревянко, Н. Ф. Есіпов. — Киев : Урожай, 1982. — С. 3–30. — 4700 экз.
13. *Зарытовский В. С.* Справочник по овцеводству [текст] / В. С. Зарытовский, В. І. Крисюк, А. А. Вениаминов и др. ; сост. А. А. Вениаминов. — М. : Колос, 1982. — 239 с.
14. *Стапай П. В.* Фізіолого-біохімічні основи живлення овець [текст] / П. В. Стапай, І. А. Макар, В. В. Гавриляк, та ін. — Львів : Лео-Бланк, 2007. — С. 5–8. — 300 пр.
15. *Миллз О.* Молочное овцеводство [текст] : Пер. с англ. М. Н. Барабашникова, Е. Н. Комаровой ; Под ред. и с предисл. Н. В. Барабашникова / О. Миллз. — Москва : Агропромиздат, 1985. — 244 с.
16. *Сулима Л. Ф.* Порода овец народжена в українських Карпатах [текст] : зб. Вівчарство / Л. Ф. Сулима. — К. : Аграрна наука. 1995. — С. 18–19.
17. *Бурда Л. Р.* Фізико-хімічні показники молока овець української гірськокарпатської породи за різних умов утримання [текст] / Л. Р. Бурда, П. В. Стапай. // Науково-технічний бюлетень — Львів, 2008. — Вип. 9 № 4. — С. 13–17.
18. *Туринський В. М.* Технологія виробництва овечих сирів в колективних і фермерських господарствах [Текст] / В. М. Туринський, О. Д. Горлова, Є. П. Тимофійев. — Київ : БМТ, 2000. — 136 с.
19. *Спиди А. У.* Овцеводство наука-практике [текст] : Пер. с англ. Г. Н. Жидкоблиновой, В. В. Турчинского / А. У. Спиди. — Москва : Колос, 1983. — С. 3–11. — 10000 экз.
20. *Науково-технічні розробки в галузі тваринництва [текст] / Під редак. В. І. Вороненка.* — Нова Каховка : «ПІЕЛ», 2006. — С. 166–168. — 300 пр.

21. *Жарук Л. В.* Аналіз конкурентноздатності вівчарських господарств в ринкових умовах [текст] / Л. В. Жарук, Л. С. Шелест. // Вівчарство : Міжвідомчий тематичний науковий збірник.— Нова Каховка : «ПІЕЛ». 2007. — Вип. 34 — С. 171–176. — 300 пр.
22. *Вороненко В. І.* Вівчарство України, стан та перспективи розвитку [текст] / В. І. Вороненко, О. Д. Горлова. // Вівчарство : Міжвідомчий тематичний науковий збірник. — Херсон : Айтлант, 2005. — Вип. 31–32. — 3 с. — 300 пр.
23. *Шелест Л. С.* Роль обігових коштів у формуванні конкурентноздатних вівчарських господарств [текст] / Л. С. Шелест // Ефективне тваринництво. — 2008. — № 1. — С. 3–6.
24. *Цырендондоков Н. Д.* Основы овцеводства [текст] / Н. Д. Цырендондоков. — Москва : Росагропромиздат, 1989. — 175 с. — 25000 экз. — ISBN 5–260–00461–2.
25. *Лэнд Р.Б.* Генетика воспроизведения у овец [текст] : Пер. с англ. и с предисл. А. И. Гольцблата / Р. Б. Лэнд, Д. У. Робинсон. — Москва : Агропромиздат, 1987. — С. 5–12. — 1900 экз.
26. *Вороненко В. І.* Вівчарство України, стан та перспективи розвитку [текст] / В. І. Вороненко, В. М. Іовенко, П. Г. Жарук. // Вівчарство : Міжвідомчий тематичний науковий збірник. — Нова Каховка : «ПІЕЛ», 2007. — Вип. 34. — С. 3–7. — 300 пр.
27. *Глазко В. И.* Генетика изоферметов животных и растений [текст] / В. И. Глазко, И. А. Созинов ; Под редак. О. О. Созинова. — К. : Урожай, 1993. — С. 3–9. — ISBN 5–337–01423–4.

Рецензент: провідний науковий співробітник лабораторії біологічних основ генетики і селекції тварин, кандидат сільськогосподарських наук М. І. Кузів